

Historia, fantasia ja postmoderni romaani

Klaus Brax: *Unhoon jääneiden huuto: Kolme tutkielmaa postmodernista historiallisesta romaanista*. Avain 2017.

Asiaan vihkiytymättömälle postmodernismi ja ainakin perinteisesti ymmärretty kirjallisuuden historiallinen tulkitseminen saattavat vaikuttaa pikemminkin vastakkaisilta kuin sukulaisilmiöiltä. Onhan postmodernismi aikaamme liittyvä ilmiö, jossa historiallista totuutta sen perinteisessä mielessä on pidetty vähemmän tärkeänä kuin fantastista leikittelyä erilaisilla kerronnallisilla tavoilla ja aineistoilla.

Fantasian monitasoinen korostus postmodernia historiallista romaania avaavana piirteenä on Braxin tutkimuksen mielenkiintoisinta antia ja laajentaa lajin ymmärrystä suuntaan, jota on aiemmin tehty muun muassa Brian McHalen tutkimuksissa. Vaikka fantasia Braxin tutkimuksessa liittyy eksplisiitisti vain yhteen historiallisen postmodernin romaanin alalajeista, tuntuu hänen kiinnostusta postmodernia romaania kohtaan motivoivan kaiken kaikkiaan fantasia, joka kirjan tutkimusten valossa saa ilmenemismuotonsa eettisyydestä pohjaa hakevien kerronnallisten ratkaisujen kautta ja ammentaa laajasta kulttuurihistoriallisesta traditiosta.

Johdannossaan Brax taustoittaa kirjansa kolmea tutkielmaa laajalla kirjallis-filosofisella aineistolla, joka selittää laajemminkin postmodernismin syntyä kulttuurisamme. Postmodernismin uusi tapa mieltää historiaa liittyy muun

muussa Jean-Francois Lyotardin määritelmään postmodernista tilasta, jonka mukaan niin sanotut suuret kertomukset ovat menettäneet ilmaisuvoimansa toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa. Toisaalta historiankirjoituksen objektiivisuus oli kyseenalaistettu jo aiemmin muun muassa Benedetto Crocen toimesta, kun hän tarjosi filosofista pohjaa postmodernistiselle historiallisen totuuden problematisoinnille, mitä on myös tukenut muun muassa Friedrich Nietzsche, Roland Barthesin ja Ferdinand de Saussuren kielifilosofinen kritiikki. Tähän liittynyt vallan ja traditionaalisen historiankirjoituksen kritiikki lienee saanut radikaaleimman esityksen Michail Foucaultin kirjoituksissa. Postmoderni romaani ei kuitenkaan ole koskaan saanut varsinaista ohjelmanjulistusta, vaan laji on kehittynyt useiden ja erilaisten kirjallijoiden ansiosta, joiden toimintaa ei ole seurattu pelkästään sympatialla; lajin tunnetuin kriitikko lienee Frederic Jameson, joka nimesi sen ”pop-historiaksi”.

Nykyisen käsityksen mukaan postmodernismi on eri taiteissa esiintyvä periodityyli, jota edustavat teokset voivat poiketa suuressakin maailmankatsomuksensa puolesta. Brax suhtautuu kriittisesti termeihin, joilla postmodernia historiallista romaania on kutsuttu. Esimerkiksi Linda Hutchesonin määritelmää lajista historiankirjoituksellisena metafiktiona hän pitää rajoittuneena. Mutta ongelmallinen on myös Ansgar Nünningin lanseerama tyyppijärjestelmä, sillä Braxin käsityksen mukaan postmoderni romaani on hybridi, pikemminkin Wittgensteiniläiseen perheyhteyteen perustuva laji. Hän korostaa tässä yhteydessä juuri fantasian tärkeyttä postmodernille romaanille, erityisesti Tzvetan Todorovin määrittelemää puhdasta fantasiaa, joka perustuu jatkuvaan jännitteeseen rationaalisen ja yliluonnollisen välillä, mutta myös sellaisia kirjallisuudelle tärkeitä tyylipiirteitä, kuten parodia, lajiparodia ja anakronismi. Braxin

lähestymistavalle tärkeää on myös omaperäisesti ymmärretty narratologia, joka näyttää selkeästi kuinka eettistä ja syvästi inhimillistä toimintaa kertominen on yhdistämällä etiikan teoriaa ja kertomusteoriaa.

Kirjan ensimmäinen tutkielma käsittelee fantastisia historiallisia romaaneja, joissa ilmenee Todorovin nimeämä puhdas fantasia. Irrationaali ilmenee niissä tavalla, joka ei koskaan salli palata täysin rationaaliseen maailmanjärjestykseen. Angela Carterin *Sirkusyöt* (1984) pitää lukijaa jatkuvassa epäröinnin otteessa, jonka jakaa myös romaanin henkilöahmo Walter, joka edustaa journalistina järkeen perustuvaa maailmankuvaa toisin kuin Fevvresi, joka on siivekäs ja lentotaitoinen nainen.

Peter Ackroydin *Chatterton*-romaanin (1987) kertoo Charles Wychwood -nimisestä kirjailijasta, jonka vihjataan olevan jonkinlaisessa yhteydessä romantiikan ajan runoilijan Thomas Chattertonin kanssa. Tämä tuo romaanin yliluonnollisen tason, jonka suhde todellisuuteen jää ratkaisematta. Kirjailijan ongelmallinen suhde traditioon heijastelee Harold Bloomin esittämää kysymystä vaikutuksen ahdistuksesta. Romaanisissa tematisoidaan myös kysymys Chattertonin kuolemantavasta, mikä nostaa esiin postmodernille romaanille tyyppillisen kysymyksen siitä, miten historia tunnetaan. John Fowlesin *Ilmestys* (1985) tuottaa puhdasta fantasiaa esittämällä usean kertojahahmon tarinan samasta tapahtumasta, joka liittyy erään henkilön katoamiseen Englannissa vuonna 1736. Taroihin liittyy myös muun muassa kristinuskoon ja kelttien muinaisiin uskomuksiin viittaavia piirteitä, mikä asettaa lukijan pohtimaan luonnollisen ja yliluonnollisen ristiriitaa romaanissa.

Ratkaisematon puhdas fantasia osana romaanin maailman ontologiaa liittyy Peter Ackroydin romaanin *The Fall of Troy* (2006), joka tematisoi historiallisen tietoisuuden luonnetta sekä histori-

an toistuvuutta ja vaikutuksia tähän päivään edustaen näin niin sanottua metahistoriallista romaania. Ylihistoriallisuus ilmenee monin tavoin tässä romaanissa, joka kertoo arkeologi Heinrich Obermannin pyrkimyksistä löytää historiallinen Troija Anatoliasta. Historiallisia yhteyksiä kuvataan romaanissa tavalla, joka vaikuttaa yliluonnolliselta. Antiikin maailma ja sen mytologia tunkeutuu Obermannin fanaattisiin pyrkimyksiin. Romaanin Obermannin esikuva on saksalainen arkeologi Heinrich Schliemann ja romaani jatkaakin Ackroydin menestyneiden elämäkertaromaanien sarjaa, jossa henkilöön liityvää historiallista aineistoa tulkitaan vapaasti.

Klassisesta historiallisesta romaanista Ackroydin ja muiden postmodernistien romaanit poikkeavat tarjoamalla niinsanottua apokryfi- eli vaihtoehtoista historiaa, joka käyttää hyväkseen muun muassa anakronismeja sekä sekoittaa mielikuvituksellisia piirteitä ja historiallista aineistoa. Brax osoittaakin mielenkiintoisella tavalla, kuinka poikkeamat Schliemannin elämäkerrasta auttavat Ackroydia tarkastelemaan uudella tavalla narsismin ja nationalismin suhdetta. Schliemannin toimintaa ja persoonaa, jota Brax kuvaa sattuvasti narsistisen persoonallisuushäriön kautta, ohjailivat saksalaiselle nationalismille sittemmin niin katastrofaaliseksi osoittautuneet piirteet, joihin kuului muun muassa rasistinen käsitys arjalaisen ylemmyydestä.

Tuolloinen pyrkimys rakentaa idealisoitua kuvaa antiikista on kärsinyt sittemmin romahduksen. Saksalaisten pyrkimys rakentaa omaa myyttiään, jossa antiikin Kreikalla on huomattava identifiikaatiotehtävä, liittyy filosofiassa tunnettuun ”tekeytymisen historiaan”, jolla tarkoitetaan Philippe Lacoue-Labarthin ja Jean-Luc Nancyin mukaan yksilön, valtion tai kansakunnan myyttiin samastumisen historiaa. Ackroydin romaani kertoo kuitenkin tästä kaikkesta kaksoisvalaistuksen kautta ja

jättää lukijan epäröinnin tilaan niin yliluonnollisten tapahtumien luonteesta kuin lopuksi Obermannin persoonastakin.

Samantyyppistä kaksoisvalaistusta hyödyntää myös Toni Morrisonin tunnettu romaani *Minun kansani, minun rakkaani* (1987), joka liittyy orjuuteen 1860-luvun lopun Yhdysvalloissa. Ottamalla huomioon afroamerikkalaisten orjien oman näkökulman romaani antaa äänen näiden omalle vaietulle subjektiviteetille. Yliluonnollisuus on tärkeä osa Morrisonin romaanin, jossa se liittyy etenkin päähenkilön kuolleeseen tyttäreen Rakkaimpaan, jonka hän tapoi tarkoituksenaan säästää tämä orjuuden kauheuksilta. Tyttärestä muistuttavat olennot palaavat romaanin maailmaan muistaen joskus seikkoja aiemmasta elämästä, mikä viettämästään elämästä, mikä muistuttaa goottilaisen romaanin kerroksellista, epälineaarista historiallista kokemusta.

Romaani kertooakin afroamerikkalaisten ihmisten monitasoisesta vapauden riistosta, joka liittyy heidän seksuaalisuuteensa, nimeensä sekä itsemääräämisoikeuteensa ja jonka oikeutusta lukija haastetaan punnitsemaan usealta kannalta. Nämä postmodernistiset historialliset romaanit osoittavat toisaalta, kuinka mielikuvitus voi auttaa pelastamaan subjektia tämän uhrin asemasta näyttäessään, kuten Brax painottaa, ”että historiallinen todellisuus ja vaikuttavat ihmiskuvat ovat keinotekoisia ja rakennettuja, historiasidonnaisia minuuden teknologioita Michael Foucaultin tarkoittamassa mielessä ja osa yhteiskunnallista vallankäyttöä” (s.162).

Toista alalajia Braxin tutkimuksessa edustaa uusviktorianainen romaani, joka parodioi aiempaa viktorianista romaania niin tyylin kuin aiheidenkin puolesta tarjoten postmodernille tyyppillisen kaksoiskoodauksen. Viktorianisuuden ja modernin suhde on sikälikin mielenkiintoinen, että nykytutkimus sijoittaa viktorianaiseen aikaan monien sittemmin modernismil-

le tyypillisten piirteiden alun, kuten kulutuskulttuurin ja monimuotoisemman sukupuoli-identiteetin synnyn.

Hedelmälliseksi esimerkiksi uusviktorianisesta romaanis- ta Braxin tarkastelussa osoittautuu John Fowlesin *Ranskalaisen luutnantin nainen* (1969), jonka päähenkilöön Sarahiin rakastuu englantilaisessa luokkahierarkiassa ylemmällä portaalla oleva mies. Romaanissa Sarah ei kuitenkaan ole varsinaisesti mimeettinen vaan monella tavalla arvoituksellinen hahmo, jonka olemus jää lukijan arvailujen varaan. Brax, joka jo väitöskirjassaan käsitte- li Fowlesin romaania, korostaa tämän epätäydellisyyden merkitystä romaanissa. Sen myötä henkilö- hahmo saa tietyn vapauden, joka liittyy romaanin feministiseen tematiikkaan.

Emmanuel Lévinasin *exendence* -käsite antaa Braxille osuvan lähestymistavan Sarahin henkilö- hahmon tulkinnalle, jossa tärkeäk- si nousee kysymys paosta ihmisen minuudelle asetettujen rajojen ulkopuolelle. Sarah, joka on syntynyt lahjojensa ja kiinnostuksen kohteidensa puolesta väärään luokkaan, haluaa vapautua vikto- rianaisen ajan tuottamista rajoituksista. Mutta toisin kuin roman- tiikan ajan poikkeusyksilö, joka haluaa ehdottomasti toteuttaa omaa persoonaansa, hän on modern, omaa eksistenssiaan etsivä ihminen, joka tuntee itsensä maailmaan heitetyksi ja pyrkii hylkää- mään ahdistavan minuuden. Tämä pyrkimys onnistuuikin romaanin maailmassa, sillä Sarah saavut- taa henkisen tasapainon amanu- enssin työssään prerafaellittien veljeskunnassa. Braxin hienova- rainen ja monisyinen tulkinta Fow- lesin romaanista näyttää, kuinka kerronnan ristiriitaisuus ja epä- tarkkuus, joihin aiemmassa tutki- muksessa on joskus suhtauduttu jopa sen puutteina, välittävät tätä romaanin pohjimmiltaan eettistä perusasetelmaa.

A. S. Byattin *Morpho Eugenia* (1992) sen sijaan kuvaa sisarus-

inestoin kautta uusviktorianista seksuaalisuutta tavalla, jossa yh- distyvät antroposentrisen maail- mankatsomuksen kriisi, kritiikki evoluutioteorian pseudotieteel- lisiä sovelluksia kohtaan ja kysymys romantiikan vaikutuksesta 1800-luvun kulttuurissa. Romaa- ni kertoo William Adamsonista, jonka vaimolla Eugen Alabeste- rilla on incestinen suhde velipuolensa Edгарin kanssa, ja Euge- nin synnyttämien lapsien isäksi paljastuu Edgar. Puuvillakau- pan turvin ylläpidetyssä Alabeste- reiden kodissa käydyt keskustelut Williamin ja pastori Harald Alabersterin välillä näyttävät luonnontieteellisen ajattelun krii- sin kristinuskoon pohjautuvassa viktorianismissa.

Kun incesti Alabestereiden per- heessä pyritään näkemään jopa oikeutettuna vedoten luonnolli- suuteen ja ”romanttisuuteen”, roma- anin kuvaukset incestistä ovat osa eläimenkaltaistamisen kritiik- kiä. Brax korostaa tulkinnassaan romaanin incestin liittymistä patriarkaaliseen vallankäyttöön ja viktorianaisen ajan perhekulttuu- riin, yhteiskuntarakenteeseen ja vääristyneeseen arvomaailmaan. Byattin romaanin liittyy Braxin tul- kinnassa incestikertomusten tradi- tioon mielenkiintoisella tavalla, siksikin, että se näyttää Levinak- sen filosofiaan viitaten ne moraalise- set ongelmat, jotka liittyvät inestiin silloin, kun siihen liittyy (mies) yksilön pyrkimys ohjata ”romant- tisesti” naisen seksuaalista käyt- täytymistä.

Braxin tutkimuksen viimeinen luku käsittelee postmodernia historiallista seikkailuromania, jolle tyypillistä on moniaineksisuus, mikä on postmodernismin tyylil- linen tunnusmerkki muutenkin, määritteli hän arkkitehtuurin teo- reetikko Charles Jencks postmo- dernismia laajemminkin kaksois- koodauksen käsitteellä. Kysymys historiallisia aikatasoja yhdistä- västä ja sekoittavasta anakronis- mista on tärkeä näiden romaanien tulkinnoille, jotka leikkisästi eivät kunnioita ajan kuvauksessaan rea-

listisuutta. Brax painottaakin ana- kronismin tulkinnassaan sen luoa- va ja positiivista, suoranaisesti taiteen määrittelevää vaikutusta, toisin kuin jotkut muut kriitikot, jotka ovat suhtautuneet siihen kriit- tisesti. Toisaalta anakronismien ei tule olla mielivaltaisia, vaan poeet- tisesti tai temaattisesti motivoitu- ja – Brian McHalen sanoin ”luovia anakronismeja”. Rikkomalla kuvit- teellisen ja todellisen välistä rajaa anakronismi tuottaa ontologista epävarmuutta lukijassa, joka Bra- xin tutkimuksessa määrittelee laa- jemminkin postmodernin romaa- nin lukijapositiona.

Christoph Ransmayerin *Mat- ka lopun maailman* -romaanin (1988) kuvaa Cotta-nimisen henki- lönn matkaa nykyisen Constantan kaupunkiin Mustan meren rannal- le, josta hän etsii sinne karkote- tun Ovidiuksen *Muodonmuutoksia* -teosta. Realistisen illusion sijaan tämän historiaa ja mielikuvitusta yhdistävän romaanin kuvaukset Ovidiuksen elämästä ja *Muodon- muutoksen* myyteistä ilmentävät postmodernistisia ajatuksia kirjaili- juudesta ja kirjoittamisesta, jois- sa ilmenee käsitys alkuperäisestä vapaasta tekstistä, kirjailijan tie- tystä anonyymisyydestä ja kielen merkitysten loputtomasta lykkäy- tymisestä. Romaanin anakronismit osallistuvat tähän postmodernis- tiseen projektiin limittäen kaukai- siakin aikakausia (antiikki, roman- tiikka, moderni) keskenään.

Umberto Econ *Edellisen päi- vän saari* -romaanissa (1994) anakronismeilla on paitsi leikki- sä myös retorinen tavoite, jolla Eco haluaa osoittaa yllättäviä yh- teyksiä muinaisten ja moderni- en ajattelutapojen välillä. Salais- ta viisautta sisältävät hermeettiset kirjoitukset, joiden alkuperä on muun muassa juutalaisissa, egyptiläisissä ja gnostilaisissa lähteis- sä, vaikuttivat magiaan ja esotee- riseen traditioon sekä tulivat suosituksi etenkin renessanssin Euroopassa. Econ romaanissa tämä salainen tieto liittyy niin sanottuun sympatijauheeseen, jonka avulla pyritään määrittelemään pituus-

piirin ongelma merenkäynnissä. Tämä ilmentää uskoa luonnossa vaikuttavaan sympaattiseen toimintaan, magnetismiin ja etäältä aiheutettuun toimintaan.

Esseissään Eco onkin pohtinut hermetismin luonnetta, johon tärkeänä osana kuuluu vastaavuus ja samankaltaisuus kuunalisen (eli inhimillisen maailman) ja kuunylisen maailman välillä. Tämä salaperäinen yhteys hermeettisissä tieteissä selittää muun muassa morfologisia samankaltaisuuksia ihmisen ja kasvien välillä. Hermetismi yhdistää myöhempään dekonstruktioon ajatus merkkien ja tekstien monitulkintaisuudesta ja merkityksen pakenemisesta, mutta siinä missä renesanssin hermetismi sisältää näkemyksen merkityksen salatusta yhteydestä, dekonstruktio korostaa kaikkinaisen merkityksen puuttumista. Sekä Ransmayerin että Econ romaanien pääpaino on seikkailullisen matka-aiheen, moniaineksisuuden ja postmodernin (kieli) filosofian kuvituksessa. Huomattavasti vähemmän huomiota saavat sen sijaan ohuiksi, jopa paperisiksi jäävien henkilöahmojen psykologia.

Kirjansa jälkisanoissa Brax koavasti painottaa postmodernistien kirjailijoiden pyrkimystä etsiä uusia historian kuvaamisen keinoja kirjallisuudessa. Braxin tulkinnat näyttävät kuinka kirjailijat ovat löytäneet luovia tapoja historian kuvauksilleen, joilla on myös painavaa temaattista, filosofista ja poliittista sisältöä. Samalla nämä romaanit pohtivat ihmisen identiteettiä ja luovuutta uudella tavalla. Braxin korostamaa eettistä ulottuvuutta nämä romaanit saavat, kun ne tarjoavat sellaista historian tulkintaa, joka osoittaa niin sanottujen valtakertomuksien puutteita.

Braxin tutkimus on merkittävä anti postmodernin historiallisen romaanin tutkimukselle – eikä pelkästään kotimaassa. Kirja, josta valitettavasti puuttuu hakemisto, perustuu hyvin laajaan teoreettiseen ja kaunokirjalliseen aineistoon. Brax tulkitsee aineistoa ana-

lyttisesti, luovasti ja kriittisesti sekä löytää siitä uusia näkökulmia. Voikin vain toivoa, että tutkimus löytäisi pian tiensä käännöksenä myös kansainväliseen kirjallisuustieteelliseen keskusteluun, jossa Braxin metodisella lähestymistavalla ja ajatuksilla olisi paljon annettavaa.

LEENA EILITTÄ

Kirjoittaja on kirjallisuudentutkija.